

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ОПП «Публічне управління та адміністрування»

Допускається до захисту:

Завідувач кафедри публічного управління,
адміністрування та міжнародної економіки

назва кафедри

професор Т.В. Сокольська

підпис, вчене звання, ініціали, прізвище

« 19 » 05 2025 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МЕМОРІАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
БРОВАРСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

Виконав: Кутін Олександр Олександрович

прізвище, ім'я, по батькові

підпис

Керівник: доцент Панасюк Вікторія Іллівна

вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові

підпис

Рецензент: доцент Герасименко Ірина Олександрівна

вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові

підпис

Я, Кутін Олександр Олександрович, засвідчую, що кваліфікаційну роботу виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Біла Церква – 2025 р.

РЕФЕРАТ

Кутін Олександр Олександрович Механізми реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах (за матеріалами Броварської територіальної громади)

В роботі досліджено теоретичні складові формування механізмів реалізації державної меморіальної політики; з'ясовано практичні аспекти реалізації державної меморіальної політики; виявлено складові механізму реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах; знайдено шляхи реалізації меморіальної політики в Броварській територіальній громаді; виявлено особливості формування сучасної системи військово-меморіальної культури; надано пропозиції щодо удосконалення механізмів реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах.

Використано методичні підходи, методи, зокрема: було використано загальні та окремі методи та підходи досліджень та аналізу. Зокрема, було використано структурно-функціональний аналіз, що дозволив визначити поняття та ознаки меморіальної політики. Порівняльний аналіз дозволив виявити особливості реалізації державної меморіальної політики пам'яті та виявити характерні особливості моделей її реалізації. Системний підхід дозволив визначити складові механізмів реалізації державної меморіальної політики.

Виявлено, що меморіалізація російсько-української війни та створення меморіалу українських героїв є важливим етапом у формуванні національної пам'яті про героїв війни та події, які визначають сучасну історію України. Цей процес дає змогу не тільки вшанувати пам'ять полеглих героїв, а й сформуванню платформу для розповідання історій тих, хто пережив війну, зокрема ветеранів, що надасть можливість передавати ці історії наступним поколінням.

Зроблено висновок, що пам'ять про наших героїв багато значить для повноцінного розвитку незалежної української держави. На цій пам'яті будуватимуть принципи свободи, честі й гідності. Це також спосіб розповідати нашу історію світові.

Кваліфікаційна робота бакалавра містить 46 сторінок, список використаних джерел із 28 найменувань.

Ключові слова: меморіальна політика, політики національної пам'яті, меморіал героїв, вшанування пам'яті.

ANNOTATION

Kutin Oleksandr Oleksandrovych Mechanisms of implementing state memorial policy in modern conditions (based on materials from the Brovary territorial community)

It has been investigated the theoretical components of the formation of mechanisms for implementing state memorial policy; identifies practical aspects of implementing state memorial policy; identifies components of the mechanism for implementing state memorial policy in modern conditions; identifies ways to implement memorial policy in the Brovary territorial community; identifies features of the formation of a modern system of military memorial culture; provides proposals for improving mechanisms for implementing state memorial policy in modern conditions.

It has been used methodical approaches, methods of general and individual methods and approaches of research and analysis were used. In particular, structural and functional analysis was used, which allowed us to determine the concepts and features of memorial policy. Comparative analysis allowed us to identify the features of implementing state memorial policy of memory and to identify characteristic features of its implementation models. A systemic approach allowed us to determine the components of mechanisms for implementing state memorial policy.

It was revealed that the memorialization of the Russian-Ukrainian war and the creation of a memorial to Ukrainian heroes are an important stage in the formation of national memory about the heroes of the war and the events that define the modern history of Ukraine. This process allows not only to honor the memory of fallen heroes, but also to form a platform for telling the stories of those who survived the war, in particular veterans, which will provide an opportunity to pass these stories on to future generations.

It has been concluded that the memory of our heroes means a lot for the full development of an independent Ukrainian state. The principles of freedom, honor and dignity will be built on this memory. This is also a way to tell our history to the world.

The bachelor's thesis contains 46 pages, 6 the list of the used sources from 28 names.

Keywords: memorial policy, policies of national memory, memorial to heroes, commemoration.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МЕМОРІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	9
Висновки до розділу 1.....	14
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МЕМОРІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	15
2.1. Складові механізму реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах	15
2.2. Шляхи реалізації меморіальної політики в Броварській територіальній громаді	20
2.3. Формування сучасної системи військово-меморіальної культури..	26
Висновки до розділу 2.....	31
РОЗДІЛ 3.УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МЕМОРІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	32
Висновки до розділу 3	40
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Актуальність теми. Повномасштабне вторгнення РФ у лютому 2022 р. спонукало до критичної переоцінки практик імперсько-російської та радянської меморіалізації. Дерусифікація 2022-го р. пішла значно далі, ніж декомунізація, зумовивши рішення щодо очищення публічного простору України від пам'ятників російській зброї. Наразі державна політика пам'яті визначає основні формати і засоби меморіалізації російсько-української війни 2014-2022 років. В її пріоритетах – утвердження українського суверенітету та гідності, як ціннісної домінанти українського Майдану. На жаль, наявні практики меморіалізації не відповідають масштабу викликів. Адже у війни, що триває, Україна захищає не лише свою державність та право нації на існування, але також ключові для людства цінності гуманності, цивілізованості, миру, людської гідності та свободи.

Завдання сучасної політики пам'яті в Україні передбачають меморіалізацію військової звитяги, яку українці проявляють у російсько-українській війні, що триває. Реальним втіленням такої політики мають стати пам'ятники та меморіали, що будуть увічнювати героїзм українців. Монументи, присвячені подіям військової історії, виконують різноманітні суспільні функції, зокрема, функції патріотичного виховання молоді, солідаризації суспільства, представницькі функції тощо. В пам'ятниках на символічному рівні набувають вираження орієнтири та цінності певного соціуму, нації, країни, які відстоювалися у збройній боротьбі в конкретних історичних обставинах. Тому актуальним є аналіз механізмів реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах.

Ключовими при характеристиці сутності та основних теоретичних підходів при дослідженні механізмів реалізації державної меморіальної політики стали наукові праці таких вчених як: О. Волянчук, М. Гон, Я. Й. Грицак, А. Коники, А. М. Киридон, В. Расевича, Х. І. Федорищак, Ю. І. Шаповал та ін.

Важливе значення для розуміння взаємодія громадських організацій з органами влади у реалізації державної меморіальної пам'яті. У цьому напрямі можна відзначити дослідження та О. Я. Волянюкта Ю. В. Опалька.

Мета дослідження – розкрити особливості механізмів реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах та виявити шляхи їх удосконалення.

Для досягнення поставленої мети поставлено **наступні завдання:**

- виявити теоретичні складові формування механізмів реалізації державної меморіальної політики;
- з'ясувати практичні аспекти реалізації державної меморіальної політики;
- виявити складові механізму реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах;
- знайти шляхи реалізації меморіальної політики в Броварській територіальній громаді;
- виявити особливості формування сучасної системи військово-меморіальної культури;
- надати пропозиції щодо удосконалення механізмів реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у процесі реалізації державної меморіальної політики в Україні.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні особливості реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах.

У кваліфікаційній роботі застосовані загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання, зокрема було використано загальні та окремі методи та підходи досліджень та аналізу. Зокрема, було використано структурно-функціональний аналіз, що дозволив визначити поняття та ознаки меморіальної політики. Порівняльний аналіз дозволив виявити особливості реалізації державної меморіальної політики пам'яті та виявити характерні особливості

моделей її реалізації. Системний підхід дозволив визначити складові механізмів реалізації державної меморіальної політики.

Інформаційними джерелами написання кваліфікаційної роботи були законодавчо-нормативні акти України, наукові праці з питань реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах.

Структура роботи складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дослідження становить 46 сторінок. Перелік літературних джерел становить 28 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МЕМОРІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Меморіальна політика – складова системної і послідовної державної політики в ділянці формування історичної та національної пам'яті [1]. Політика пам'яті – дійсний простір творення нових політичних відносин на основі трактування та репрезентації суспільного минулого; складна взаємодія ряду суб'єктів, націлена на підтримку або перегляд окремих елементів суспільної пам'яті; сукупність дій, покликаних до погодження та взаємного прийняття різних інтересів у сфері інтерпретації минулого [2]. Державна політика пам'яті – важлива складова політичної діяльності (гуманітарної політики) держави; сукупність унормованих у концептуальному й правовому відношеннях принципів, методів та конкретних державних і суспільно-політичних заходів з використання (урахування) інформації про історичне минуле в процесах державного (національно-державного) будівництва й соціокультурного відтворення політичної нації [3].

Історичну пам'ять розглядають як «політичне розпорядження пам'яттю». Використання такого терміну несе з собою багато негативних конотацій, деякою мірою виключаючи певні позитивні аспекти явища. Говорячи про політику історичної пам'яті, маються на увазі процеси, що відбуваються через представників влади в ході її моделювання й реалізації контролю. Цими процесами є перетворення й реконструкція усталеної пам'яті та здійснення контролю над нею [4, с. 18].

Ціхоцькі М. розглядає історичну політику як неперервне стимулювання обговорення минулого через різні форми його інституціоналізації. Він наголошує, що ми в жодному разі не можемо залишити історію історикам. Пам'ять повинна залишатися живою субстанцією будь-якої політики, оскільки

політика щодо минулого є політикою щодо сучасності [5, с. 42].

Жарин Я. стверджує, що кожного разу, коли ми відзначаємо річниці подій, мизіштовхуємось з історичною політикою [6, с. 3]. Я. Крутика наголошує на тому, що коли ми говоримо про історичну політику, то маємо на увазі певні дії, які ми робимо як держава, спонукаючи громадськість до того, що для нас є важливим [7, с. 13].

Гавін Д. один з перших звернув увагу на взаємозв'язок між історичною та зовнішньою політикою. Він стверджує, що демократичним (і не тільки) суспільствам властива інтерпретація минулого задля досягнення певних політичних цілей. У вузькому значенні це бачення місця історичної пам'яті в межах політики, а у широкому – в публічному житті [8].

Пастусяк Л. стверджує, що історична політика означає невизначеність політики до історичного значення та історичного виміру, тому нам необхідно, говорячи про поєднання історичної та зовнішньої політики, зважати на минуле та історію стосунків з сусідніми державами [9, с. 57–58].

З вищезазначеного можна стверджувати, що предметом історичної політики є встановлення державних свят, ритуалів, патріотичних обрядів, визначення місць національної пам'яті, присудження відзнак, упорядкування назв вулиць.

Охоплюється нею і увесь комплекс музейної та меморіальної політики [10, с. 109]. Натомість термін «політика пам'яті» передбачає не тільки цілеспрямовану діяльність державних інституцій та груп істориків в історичній сфері, але й ініціативу «знизу», тобто у всій їхній взаємодії та багатоплановості. «Політика пам'яті» є набагато ширшим поняттям, яке включає в себе також «історичну політику». Оскільки до «політики пам'яті» ангажуються не тільки державні інституції, але й окремі суспільні групи, які формуються за різними критеріями, а отже, не варто цей складний і багатогранний процес звужувати до рівня політизації історії або ж лише до якоїсь конкретної цілеспрямованої діяльності

в історичній сфері.

Політика пам'яті – це сукупність соціальних практик, спрямованих на репрезентацію (чи модифікацію) певних образів минулого (образів спільного минулого), актуалізованих сучасним політичним контекстом. Політика пам'яті стосується передусім інтерпретації минулого й вибудовується з огляду на конкретні внутрішні та зовнішні чинники функціонування держави та характер політичної влади. Предмет політики пам'яті є подвійним, та передбачає, з однієї сторони, конструювання певної спільної пам'яті, як системи колективних уявлень про минуле, з іншої – цілеспрямований вплив на індивідуальну пам'ять кожного громадянина.

Політика пам'яті – це дійсний простір створення нових політичних відносин на основі трактування та репрезентації суспільного минулого; складна взаємодія низки суб'єктів, націлена на підтримку або перегляд окремих елементів суспільної пам'яті; сукупність дій, покликаних до погодження та взаємного прийняття різних інтересів у сфері інтерпретації минулого. У політиці пам'яті відображається досвід суспільства, актуальний стан його базових інститутів, його соціально-політична структура, співвідношення суспільних сил, переконання та оцінки державно- політичних лідерів. Сьогодні суспільна пам'ять більшою мірою є політичним проектом, ніж соціальною реалією чи наслідком колективного пригадування. Модифікація образів суспільного минулого може відбуватися не лише стихійно (внаслідок суспільних змін), але й цілеспрямовано, свідомо (як політика пам'яті). Предмет політики пам'яті є подвійним та передбачає, з однієї сторони, конструювання певної спільної пам'яті як системи колективних уявлень про минуле, з іншої – цілеспрямований вплив на індивідуальну пам'ять кожного громадянина [11, с. 325].

Серед суб'єктів, що здійснюють публічне управління політикою пам'яті, доцільно розрізняти інституціоналізовані та неінституціоналізовані. Неінституціоналізовані суб'єкти управління політикою пам'яті здійснюють

ситуативну діяльність в цій сфері. До них належать суспільні рухи та окремі громадські діячі. Детальний перелік інституціоналізованих суб'єктів управління політикою пам'яті в Україні за специфікою діяльності та підпорядкуванням наводить О. Волянчук, яка поділила їх на урядові та недержавні. До урядових інституцій, що є суб'єктами формування суспільної пам'яті, належать: Міністерство освіти і науки; Міністерство культури; офіційна (урядова) преса;

Механізми реалізації моделей управління політикою пам'яті є такими:

- прийняття законів та указів, що регулюють характер, особливості церемоній і форми вшанування вагомих історичних подій, діячів, образів (нормативна база);
- розробка освітніх програм і підручників з урахуванням особливостей формування національної пам'яті (освіта);
- збереження існуючих, створення нових меморіальних об'єктів (місце пам'яті) та їх використання для актуалізації образів минулого (культурний ландшафт пам'яті);
- формування пантеону історичних героїв/мучеників (особи);
- запровадження календаря історичних свят (події);
- впровадження відповідних колективних традицій/ритуалів святкування(поведінка);
- акцентування уваги на авторитетності, унікальності, достовірності, корисності інформації про минуле, джерел походження та засобів передачі, а також дій, які стимулюються цією інформацією (актуальність).

Виділяють дев'ять принципів меморіалізації війни, які запропоновано до обговорення Інститутом пам'яті, зокрема: правдивість, інклюзивність, прозорість та ясність, гуманність, рівність, актуальність, фахову добросовісність, етичність та екологічність, ідеологічну нейтральність.

Політика пам'яті повинна втілюватися згідно з принципами: відповідності завданням суспільного розвитку; узгодженості стратегій реалізації різними

суб'єктами політичного процесу; врахування станів колективної свідомості, неофіційного рівня пам'яті; несуперечності реаліям історичного розвитку здобуткам історичної науки; відсутності імперативності та насилля; врахування когнітивних особливостей та процесів пам'яті. Більше того, історик В. Кривошея визначав необхідність формування державної меморіальної політики «на принципах рівності і протидії всім формам дискримінації моделей пам'яті незалежно від етнічного, політичного, ідеологічного, релігійного джерела їх виникнення в умовах поліетнічності і поліконфесійності» [12, с. 35]. Звичайно, в умовах військової агресії моделі пам'яті, які використовуються в антиукраїнській пропаганді та становлять загрозу державним інтересам, виносяться за дужки в подібному ліберальному підході до формування інклюзивної національної пам'яті.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що меморіальна політика – складова системної і послідовної державної політики в ділянці формування історичної та національної пам'яті. Політика пам'яті – дійсний простір творення нових політичних відносин на основі трактування та репрезентації суспільного минулого; складна взаємодія ряду суб'єктів, націлена на підтримку або перегляд окремих елементів суспільної пам'яті; сукупність дій, покликаних до погодження та взаємного прийняття різних інтересів у сфері інтерпретації минулого.

2. З'ясовано, що політика пам'яті є невід'ємною складовою гуманітарного розвитку держави. Вона проникає в усі сфери людського життя, репрезентуючи не лише події минулого, але й конструюючи сьогодення і майбутнє. Метою політики пам'яті є формування єдиного меморіального поля та спільної ідентичності політичної нації, а також протидія зовнішнім деструктивним інформаційним впливам

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МЕМОРІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Складові механізми реалізації державної меморіальної політики в сучасних умовах

Розглядаючи політику пам'яті з позицій спільного загальногромадянського інтересу визначимо її як різновид активності держави в публічній сфері, що спрямована на підтримання у суспільстві осмисленого бачення відносин у ланцюгу «минуле – сучасне – майбутнє», збалансованого ставлення до традицій та інновацій, розуміння важливості охорони культурної спадщини. Політика пам'яті завжди спрямована на створення «потрібного» синтезу теперішнього з минулим. Про двоїстість офіційної політики пам'яті на початковому етапі говорить М.Рябчук, наголошуючи на тому, що гібридна природа режиму виникла у результаті ситуаційного компромісу між ідеологічними супротивниками – націонал-демократами і суверен-комуністами [13, с. 18–21].

Меморіалізація — один із найбільших викликів для України. Оскільки держава має балансувати між диктатом арбітражем і модераторством, а фахівців, які працюють з культурою пам'яті, обмаль. Держава актуалізує нові «місця пам'яті» українського народу: у багатьох населених пунктах зводяться монументи, меморіальні знаки, культові споруди протрагедію та жертв аварії на Чорнобильській АЕС, воїнів-афганців, жертв Голодомору та масових репресій 1930-х рр.

Якщо говорити про особливості ведення державної політики пам'яті варто відзначити, що нині вектор кардинально не змінився, але після початку повномасштабного вторгнення РФ з'являється такий феномен як політика пам'яті війни, про що ми детальніше зупинимось у подальших дослідженнях нашої

роботи.

Можемо дійти висновку, що політика пам'яті постає як «битва за минуле». Розуміючи це, влада вдало намагається сформуванню своє бачення цього явища. Характеризуючи діяльність президентів України, які мають найбільший вплив на формування політики пам'яті.

Варто відзначити, що у процесі конструювання політики пам'яті велике значення мають спеціально створені урядові структури та науково-дослідні установи, покликані об'єктивно висвітлити історичне минуле та допомогти громадянам ідентифікувати себе з його спільним образом [13, с. 52].

Україна не стала винятком, на її теренах також функціонує національний інститут пам'яті [14, с. 303].

Нормативно-правову основу діяльності інституту становлять Конституція України, Закони України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інформацію», «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», «Про національний архівний фонд та архівні установи», «Про авторські та суміжні права», «Стратегія національної безпеки України» й низка інших законодавчих і правових актів України у сфері гуманітарної політики [15].

З кінця 2010 р. в Українському інституті національної пам'яті відбулася низка реформ. 9 грудня 2010 р. Президент України видав Указ «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», згідно якого УІНП був ліквідований як центральний орган виконавчої влади. Проте того ж таки 9 грудня 2010 р. іншим указом Президента створено Український інститут національної пам'яті як науково-дослідну бюджетну установу при Кабінеті Міністрів України. У зв'язку з цим Кабінет Міністрів України 31 січня 2011 р. прийняв Постанову «Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті» [16].

За роки свого існування Українським інститутом національної пам'яті

видано низку монографій, книг, брошур, статей, буклетів виставок, післяконференційних публікацій, проведено акції, приурочені історичним подіям, а також опубліковано документи НКВС та міжнародні документи, розроблено інформаційні матеріали для шкіл, ВНЗ та ЗМІ. Реалізовано проекти: «Люди свободи», «Декомунізація», «Доступ до архівів», «Національний пантеон», «Українська друга світова», «Пам'ять про Голодомор», «Наш Крим», «Історичний календар 2015; 2016». Окремо представлені інтернет-ресурси (гіперпосилання) на спеціалізовані розділи офіційних веб-сайтів інститутів державної влади України, інші веб-сайти, в тому числі і закордонні [17].

Інформаційно-просвітницька діяльність Інституту за цим напрямком, окрім численних тематичних матеріалів, статей та повідомлень, містила також декілька великих тематичних продуктів, як тематична презентація, інформаційно-просвітницькі стенди, видання збірки документів.

В рамках меморіальної діяльності за цим напрямком Інститут розробив окремий військовий церемоніал вшанування Героїв Базару та організував три пам'ятні заходи на місцях історичних подій.

У сфері вшанування пам'яті захисників України у сучасній російсько-українській війні, посилення цивільно-військового співробітництва та реалізація проєктів у сфері забезпечення права на правду Інститут у партнерстві з іншими органами державної влади та громадськими організаціями створив Віртуальний музей російської агресії. Це цифровий інструмент, який забезпечує доступ кожного до правди та фактів про ключові події і злочини, скоєні під час тимчасової окупації Росією Криму та війни на сході України. Також віртуальний музей слугує важливим інструментом збереження правди про російську агресію проти України, починаючи з 2014 року. Ресурс містить різнопланові дані російською та англійською мовами. Вся викладена інформація достовірна та базується на перевірених джерелах. Проєкт, з одного боку, може слугувати

важливим і зручним джерелом інформації, зокрема, для аналітиків, міжнародників, дослідників, журналістів та тих громадських організацій, чия діяльність пов'язана із захистом прав людини, миробудуванням або дотична до протидії російській агресії чи допомоги її жертвам. З іншого боку, проєкт акумулює результати роботи великої кількості організацій та активістів, які багато років поспіль фіксували факти про події війни та окупації, надає платформу для систематизації і викладу цієї інформації у форматі, доступному для різних аудиторій.

Інститут працював над створенням віртуального музею спільно з Центром дослідження безпекового середовища «Прометей», Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим, Офісом Генерального прокурора, прокуратурою Криму та міста Севастополя, Міжнародним фондом «Відродження». Також до роботи над проєктом долучилися близько 20 авторитетних українських неурядових організацій.

Презентація першого блоку музею, присвяченого окупації Криму, відбулася 19 жовтня у Мистецькому Арсеналі. Друга частина, яка буде присвячена російсько-українській війні на Донбасі та окупації частин Донецької й Луганської областей, – у розробці. Також продовжується наповнення уже презентованої складової музею про Крим даними та аналітичними матеріалами.

10 грудня Коаліція організацій, що опікується захистом прав постраждалих від конфлікту, відзначила Віртуальний музей російської агресії нагородою «Краща ініціатива у сфері історичної пам'яті стосовно російської збройної агресії».

У 2021 році Інститут продовжив працювати над Військовим поховальним ритуалом. Співробітники Інституту з метою вивчення поточної ситуації з увічненням пам'яті сучасних захисників України відвідали низку церемоній поховання військовослужбовців, які захищали незалежність, суверенітет, територіальну цілісність України. Поховання відбувалися як в обласних центрах,

так і в сільській місцевості. За результатами цієї роботи Інститут у грудні 2021 року скликав міжвідомчу нараду за участі представників Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Збройних Сил України, Національної гвардії України, Міністерства у справах ветеранів України, на якій було розглянуто комплекс заходів щодо вдосконалення практики застосування військового поховального ритуалу. Зазначені заходи у співдії з учасниками наради будуть відпрацьовуватися у першій половині 2022 року.

На вшанування пам'яті захисників України у сучасній російсько-українській війні був спрямований відеопроєкт «Жінки, які загинули за Україну». Детальніше про нього у розділі «Відеопродукти».

Міжрегіональні відділи Інституту брали участь у підготовці та проведенні в регіонах акції «Сонях пам'яті» до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України у Чернігівській, Полтавській, Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Вінницькій областях. Також до Дня пам'яті Інститут спільно з громадською організацією «Славетна Україна» організував 29 серпня у Музеї становлення української нації в Києві презентацію картини художника Артура Орльонова «Ми є народ».

Крім того, було організовано щомісячні панахиди за загиблими воїнами. У Вінниці відбулося 12 панахид, в Одесі – 11, в Одеській області – 7, у Харкові – 10, у Чернігові – 12, у Полтаві – 6, у Дніпрі – 11, у Луцьку – 12.

З метою належного увічнення пам'яті загиблих захисників України біля Стіни пам'яті загиблих у російсько-українській війні Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві Інститут неодноразово звертався до Київської міської державної адміністрації з проханням вжити невідкладних заходів, щоб припинити паркування автотранспортних засобів біля Стіни пам'яті, що перешкоджає проведенню біля неї меморіальних заходів.

У межах роботи з посилення військово-цивільного співробітництва

міжрегіональні відділи Інституту проводили інформаційно-просвітницькі зустрічі з військовослужбовцями.

На комеморативному напрямку Інститут продовжив розробку Військового поховального ритуалу. Також Інститут був залучений до підготовки та проведення в регіонах акції «Сонях пам'яті» до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Упродовж року було організовано проведення в регіонах панахид за українськими воїнами, які загинули в боях за незалежність України (всього 81). Співробітники Інституту з метою вивчення поточної ситуації у сфері увічнення пам'яті захисників України, відвідали низку церемоній поховання військовослужбовців та учасників бойових дій як в обласних центрах, так і в сільській місцевості.

2.2. Шляхи реалізації меморіальної політики в Броварській територіальній громаді

Істотні зміни, що відбуваються в системі управління та соціальній структурі суспільства, створюють додаткові виклики, на які необхідно вчасно реагувати. Зокрема, це стосується сфери охорони культурної спадщини як складової національної політики пам'яті: законодавчого забезпечення охорони нерухомої культурної спадщини, збереження архівів, переміщення культурних цінностей (зокрема, тих, що були незаконно переміщені внаслідок агресії РФ) тощо. Цілком позитивний процес децентралізації, який полягає у наданні місцевим органам влади додаткових повноважень в управлінні соціально-економічними процесами, ставить нові завдання у справі забезпечення охорони культурної спадщини. Формування нових об'єднаних громад актуалізує завдання збереження культурної інфраструктури та належної охорони об'єктів культурної спадщини на місцевому рівні. Реалізація цього завдання напряму пов'язана з

інституційною спроможністю місцевих підрозділів. Зокрема такі завдання є в межах повноважень Управління культури Броварської міської ради [18]. Основні функції та завдання управління культури і туризму:

- забезпечує реалізацію державної політики з питань культури, створює умови для вільного розвитку бібліотечної та клубної справи, самодіяльної народної художньої творчості та професійного мистецтва, сприяє розвитку та організації дозвілєвої і туристичної діяльності установами та закладами культури Броварської міської територіальної громади;

- сприяння розвитку театрального, музичного, образотворчого та кіномистецтва, музеїв, бібліотек, парків культури і відпочинку, інших закладів культури;

- сприяння діяльності творчих спілок, громадських організацій і товариств, фондів, любительських об'єднань і клубів, національно-культурних об'єднань та інших громадських організацій національних меншин на території міста, координація їх діяльності незалежно від форм власності, розвиток народної та самодіяльної творчості та ін.

На території Броварської міської територіальної громади розташовано 85 меморіалів, скульптур, пам'ятних знаків, пам'ятників, обелісків. З них 34 є пам'ятками культурної спадщини. У селах Броварської громади наявні, в основному, пам'ятники створені в роки радянського періоду. Україна володіє величезною і різноманітною культурною спадщиною, в якій відобразилася її складна, драматична історія, різнобарвна палітра спрямованих на неї в різні часи цивілізаційних впливів. Кожен пам'ятник, меморіальний комплекс чи споруда є символом тієї чи іншої події чи епохи, котра відобразилась на житті наших предків, батьків і взагалі історії держави.

Одним із основних завдань Управління культури Броварської міської ради у сфері охорони культурної спадщини є здійснення комплексних заходів з обліку об'єктів культурної спадщини, що передбачає їх наукове вивчення, класифікацію

та державну реєстрацію. Паспортизація пам'яток культурної спадщини дасть змогу отримати більш повну і достовірну інформацію про них, буде можливість запровадити електронну форму збереження та надання інформації.

Управління культури Броварської міської ради в межах реалізації заходів державної політики пам'яті проводило роботи щодо упорядкування пам'ятників радянським подіям та воїнам. Так рішенням виконавчого комітету у лютому 2023 року було створено спеціальну комісію з питань встановлення, демонтажу пам'ятних знаків, меморіальних та інформаційних дощок на території Броварської міської територіальної громади. До складу комісії увійшли 11 фахівців – представники централізованої бібліотечної системи, музею, історики, депутати міської ради та працівники профільних управлінь і відділів. Глибоко вивчаючи питання історичного значення, технічний стан таких об'єктів комісія відразу розпочала свою роботу. Було проведено три засідання, одне з яких – виїзне. Члени комісії об'їхали всі пам'ятники, меморіали і обеліски у Броварах та у кожному селі і селищі громади, обстежили їх та зібрали і опрацювали дані.

Пам'ятні знаки невідомому солдату або пам'ятники на похованнях загиблих воїнів Другої світової війни в більшості виконані з недовговічного матеріалу - бетону та за зразком радянського впливу. Переосмислення історії в умовах російсько-української війни спонукає на відновленні історичної справедливості та збереженні нашої спадщини.

В селах Броварської громади ремонти, на таких об'єктах, велися різними виконавцями на свій смак і розсуд, епізодично і фрагментарно, художньо не узгодженими за масштабом, кольором, матеріалом, стилістикою. Комплексно роботи не проводились. Кожний пам'ятник чи комплекс є символом тієї чи іншої події. Є пам'ятники, до яких щороку жителі громади покладають квіти, є й такі, що використовуються як екскурсійні об'єкти. Але всі ці об'єкти потребують уваги, адже збереження та доступність культурних надбань і культурних ресурсів є важливою передумовою соціального та духовного розвитку громади.

За оглядом кожного об'єкту колегіально були створені орієнтовні напрацювання, які відображають стан кожного з пам'ятників, мають певні висновки щодо їх культурної цінності та зорієтовують, які роботи необхідно провести з реконструкції та ін.

Отож, за результатами роботи комісії було розроблено Програму збереження та охорони об'єктів культурної спадщини (пам'ятних знаків, пам'ятників історії та культури, монументального мистецтва) Броварської міської територіальної громади на 2023-2025 роки, затверджені на засіданні 39 сесії міської ради, 27 квітня 2023 р.

Важливе місце у системі публічного управління сферою політики пам'яті належить громадським об'єднанням, що виступають за збереження та відновлення традицій, яких можна класифікувати як носіїв героїчної пам'яті.

Наукові та культурно-просвітні організації, мета яких – вивчення й популяризація знань про минуле: науково-дослідні організації; культурно-просвітницькі об'єднання; товариства, діяльність яких спрямована на збереження та відновлення історико-культурних пам'яток [19, с. 123-125].

Також існує варіант класифікації громадських організацій за ступенем пріоритетності політики пам'яті поряд з іншою діяльністю: а) спеціалізуються на меморіальній роботі (або ж вона є основною для них); б) займаються зазначеним видом діяльності поряд з іншими проектами; в) час від часу беруть участь у реалізації завдань політики пам'яті [20, с. 46].

Об'єктом реалізації політики пам'яті є суспільство загалом чи його окремі групи (соціальні, етнічні, територіальні, мовні тощо). Разом з тим слід виокремитимішені, на трансформацію яких спрямована меморіальна політика: суспільна думка, патріотичні почуття, громадська воля, історична пам'ять, національна свідомість та ідентичність.

Метою таких практик є формування й закріплення в суспільстві моделі пам'яті та управління колективною історичною свідомістю задля реалізації

завдань політичної системи. За допомогою цієї політики можуть реалізовуватися різноманітні інтереси: гармонійні та антагоністичні, прогресивні, консервативні та реакційні, постійні та тимчасові, стійкі та нестійкі, загальні та приватні [18, с. 101]. Похідними від мети та інтересів є завдання цих практик, що можуть реалізовуватися як складова політичного менеджменту, спрямованого на соціальні (загальні) пріоритети, чи політичного маркетингу, мета якого – завоювання влади (приватні інтереси).

До першої групи належать такі завдання:

- формування національної ідентичності; уніфікація різних моделей пам'яті, зведення до несуперечності офіційного та неофіційного її рівнів;
 - подолання конфліктних інтерпретацій у трактуванні минулого;
 - згуртування зусиль членів тієї чи іншої спільноти, відстоювання і зміцнення їх громадських позицій;
 - консолідація суспільства/нації, створення об'єднуючих символів; актуалізація суспільно-значущого досвіду минулого; демонстрація позитивних прикладів для наслідування; мобілізація населення до здійснення суспільних перетворень; підтримка внутрішньої політичної стабільності;
- залучення індивіда до історичного досвіду спільноти.

До другої групи можна віднести завдання, що прямо чи опосередковано стосуються політики пам'яті:

- здобуття, утримання або перерозподіл влади; інтеграція/дезінтеграція суспільства; легалізація політичних дій;
- компрометація ідеологічного суперника;
- демонстрація спадкоємності/послідовності суспільно-політичного розвитку (при проведенні агітації);
- формування ціннісних орієнтирів та установок в межах політичної сфери.

Форми реалізації історичної політики на прикладі діяльності громадських

організацій наступні:

- збір, фіксація, систематизація, зберігання та публікація документів, листів, спогадів, біографічних, історичних та етнографічних матеріалів;
- пошук, зберігання та повернення в науковий та культурний обіг археологічних знахідок, історичних та культурних пам'яток, творів мистецтва, предметів старовини та народного побуту;
- проведення громадсько-політичних акцій (мітингів, демонстрацій, зборів, днів пам'яті тощо) з метою привернути увагу до проблем збереження історико-культурної спадщини, української мови та традицій, присвячених певним історичним датам, видатним митцям, громадським, політичним діячам;
- організація наукових та культурно-мистецьких заходів – конференцій, симпозіумів, форумів, концертів, фестивалів, виставок, конкурсів тощо;
- інформаційно-освітня робота (особливо серед молоді): вивчення рідної мови, народних традицій, популяризація фольклору, поширення історичних знань (у тому числі через залучення ЗМК);
- краєзнавча робота, розвиток місцевого туризму, створення народних, етнографічних музеїв тощо;
- збереження, розвиток та популяризація культури, мови й традицій національних меншин.

На підтвердження ефективності такої співпраці між громадськими організаціями та державою експерти навели приклади успішної реалізації подібних ініціатив як на загальнонаціональному рівні, так і в регіонах:

Так важливою є громадська ініціатива зі створення онлайн реєстру загиблих внаслідок російсько-української війни. Це велика база даних, де щодо кожного загиблого (більше стосується військовослужбовців, не цивільних) в усіх регіонах України можна знайти інформацію [21].

У броварському парку «Перемога» встановили інтерактивний «Меморіал пам'яті» на згадку про загиблих воїнів у російсько-українській війні. Цифровий

меморіал зібрав інформацію про мешканців громади, які віддали життя, захищаючи Україну.

2.3. Формування сучасної системи військово-меморіальної культури

Герої вмирають, це відбувалося протягом усіх років російсько-української війни. Сектори з військовими похованнями є майже в усіх населених пунктах України й відрізняються залежно від регіону та традицій, оскільки здебільшого похованням загиблих воїнів і доглядом їхніх могил у нас займаються рідні полеглих героїв. Тож закономірно виник запит на нову військово-меморіальну традицію, уніфікацію військових цвинтарів і розділення із сім'ями загиблих відповідальності за увічнення пам'яті героїв. Від початку повномасштабного вторгнення органи влади почали приділяти увагу законодавчому регулюванню поховання жертв російсько-української війни. З'явилося кілька рішень та законів і правок, спрямованих на вдосконалення сфери поховання. Однак ці рішення лише почасти відповідають запиту, передусім нам нині потрібна нова система військово-меморіальної культури [22].

Нині є багато прецедентів різнорідних за стилем кладовищ намогильних споруд тільки через те, що немає певних правил. Плануючи будівництво військових меморіальних об'єктів, за стилем скульптури, кольором каменю і шрифтом маємо чітко ідентифікувати, що цей об'єкт присвячено воякам. Військова меморіалізація повинна мати свій почерк і стиль. Щоб їх створити, треба проаналізувати досвід української військово-історичної традиції та приклади з інших країн.

Пережитки радянщини, власний та іноземний досвіди, залучення родин загиблих воїнів і загальна візія — усе це впливає на процес формування нової військової меморіальної культури в Україні. Будівництво, утримання, поховання та встановлення пам'ятних знаків полеглим героям на території військових

кладовищ — це в багатьох країнах завдання держави, але часто й відповідальність муніципалітетів. Інститут нацпам'яті розробив рекомендації для місцевих органів виконавчої влади, як організувати сектори військових поховань на цивільних кладовищах.

Базовий Закон України «Про поховання та похоронну справу», урегулює питання поховань. В Україні це зона відповідальності суто органів місцевого самоврядування. Єдиним винятком став закон про Національне військове меморіальне кладовище, який ухвалили 2022 року. Загалом же родини повинні мати вибір. Були випадки, коли члени родини говорили, що хочуть, щоб воїна поховали не з військовими, а поруч зі своєю сім'єю. Це не поширена практика, але наше законодавство передбачає таку свободу вибору. Тож має бути вибір: на цивільному кладовищі з можливістю самотійно обрати пам'ятник чи в секторі для військових з уніфікацією.

Щоб створити меморіал, треба пройти шлях від процедури конкурсу й обговорення до самої реалізації, бо військові кладовища встановлюють назавжди. Водночас є природна потреба десь ховати таку кількість загиблих. Тому в деяких громадах, не чекаючи державних розпоряджень, почали вирішувати питання самотійно. Інститут національної пам'яті вже рекомендував уряду почати переговори з владою великих міст щодо побудови військових кладовищ, які перебуватимуть у розпорядженні муніципалітетів.

Меморіальні місця створюють з метою увічнення пам'яті про російсько-українську війну, її жертв, героїзм та звитягу воїнів і цивільних громадян, держави, а також для фіксування та нагадування про злочини, вчинені загарбниками, здійснення національно-патріотичного виховання. Такі меморіальні місця повинні доносити правду про перебіг війни та наочно доводити незаперечну цінність миру. Меморіальні місця можуть бути місцевого та загальнонаціонального значення.

Першим кроком меморіалізації повинно бути належне документування місць, бойових дій, героїчного спротиву агресії, злочинів російських окупантів в Україні, а також створення на цій основі відповідних електронних баз даних, переліків, геоінформаційних систем тощо. У цьому важливо надавати всіляку підтримку та сприяння дослідникам та краєзнавцям. Меморіальні місця створюються на основі автентичного середовища, елементи якого пов'язані з конкретним меморіальним змістом. Особливістю таких меморіалів має бути синтез історико-фактологічних, містобудівельних та монументально-декоративних засад, що об'єднані в загальний змістовний ряд і створюють єдину меморіальну зону, присвячену відображенню у пластичних формах відповідного змісту (героїчного, епічного, жертвовного тощо) та ствердження позитивного ідеалу. Як правило, вони мають бути розраховані на огляд значною кількістю людей. Меморіальні місця можуть створюватись на території чи включати: місця спротиву російській агресії (місця боїв, оборонні та ін. споруди); місця поховання захисників України; місця поховання жертв окупації (поховання, братські могили, ділянки кладовищ); місця, де окупанти чинили вбивства та інші злочини (місця розстрілів, вбивств, ув'язнень, катувань); об'єкти й споруди, зруйновані чи понівечені російськими військовими, зокрема й культурні пам'ятки чи розстріляні цивільні автомобілі. Можливим, але не обов'язковим є створення символічних місць пам'яті російської-української війни у центральних частинах населених пунктів. Вибір місця для спорудження, чи облаштування місця пам'яті доцільно здійснювати у діалозі з місцевими громадами. Під час створення таких меморіальних місць потрібно співпрацювати з профільними освітніми, науковими, музейними інституціями, окремими науковцями, музейниками та іншими фахівцями. Спорудження меморіалів, облаштування місць пам'яті у населених пунктах може бути здійснено коштом громад, але при обов'язковій методичній, науковій та мистецькій підтримці МКІП та УІНП [23].

Найуспішнішим прикладом побудови меморіального простору голова Інституту національної пам'яті назвав військовий меморіал у Львові «Марсове поле» на Личаківському цвинтарі та «Пантеон Героїв» у Тернополі.

Створення національного меморіального цвинтаря, як і військових кладовищ, обговорюють із початку повномасштабного вторгнення росії, але зародилася ідея давно. Ці кладовища є не тільки місцем поховання, але й символом пам'яті, гордості та вдячності війську. Приклади інших держав доводять, що такі цвинтарі слугують місцем тиші, відпочинку й роздумів для відвідувачів, нагадують про цінність миру та свободи. Це особливі поховання, які вирізняються з-поміж інших меморіальних комплексів сенсами, бо стають своєрідними свідченнями епохи.

Це має бути система, яка працюватиме через десятиліття. В суспільстві все приходить до певної уніфікації. Може, не такої ідеальної, як хотілося б, але все одно люди вже починають розуміти, що військовослужбовців потрібно ховати з військовослужбовцями. Держава має взяти відповідальність за поховання на себе. Тому що нині, коли багато родин стигматизовано свіжими ранами втрат, вони хочуть поставити найкращу, найдорожчу намогильну споруду, але це суперечить військовій меморіальній культурі, яку ми маємо будувати.

Пам'ять про наших героїв багато значить для повноцінного розвитку незалежної української держави. На цій пам'яті будуватимуть принципи свободи, честі й гідності. Це також спосіб розповісти нашу історію світові, бо відвідування військових кладовищ часто вносять у візити іноземних делегацій. Тож їх створення — питання стратегічне та про якість, оскільки будинок можна знести, площу перепланувати, а кладовище залишається у місті назавжди.

Тому стоїть питання про уніфікацію. По-перше, на відміну від цивільних кладовищ, на військових цвинтарях усі могили матимуть однаковий вигляд — так, як солдати й служили в армії, носили однострій. Це показує єдність і дисциплінованість. По-друге, це показує нам рівність між собою незалежно від

військового звання. По-третє, такі поховання дають нам основну інформацію, яку потрібно знати про людину, — військове звання, ім'я, прізвище, бригаду, у якій людина служила, роки народження та смерті. І, власне, воно поєднується з елементами певної військової символіки, що відрізняє військове поховання від цивільного. Завдяки таким похованням можна бачити масштаб, розуміти, яку ціну платимо за свої незалежність і свободу [24].

Висновки до розділу 2

1. Розглядаючи політику пам'яті з позицій спільного загальногромадянського інтересу визначимо її як різновид активності держави в публічній сфері, що спрямована на підтримання у суспільстві осмисленого бачення відносин у ланцюгу «минуле – сучасне – майбутнє», збалансованого ставлення до традицій та інновацій, розуміння важливості охорони культурної спадщини. Політика пам'яті завжди спрямована на створення «потрібного» синтезу теперішнього з минулим.

2. Український інститут національної пам'яті є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра культури і який реалізує державну політику в сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу. Друкована продукція Інституту поширюється на безоплатній основі у відповідь на обґрунтовані запити. Тож упродовж року опрацьовано та оформлено понад 300 запитів про надання видань. Навчальним закладам, культурним та громадським організаціям передано понад 13 тисяч примірників.

3. Упродовж 2021 року Інститут провів експертизу 44 проєктів нормативно-правових актів, які надійшли від Верховної Ради України та органів влади. А також окремо працював над проєктами 12 нормативних документів. П'ять із них затверджені Кабінетом Міністрів України, три проходять процедуру погодження з заінтересованими сторонами, над іншими триває робота.

4. Управління культури Броварської міської ради в межах реалізації заходів державної політики пам'яті проводило роботи щодо упорядкування пам'ятників радянським подіям та воїнам. Так рішенням виконавчого комітету у лютому 2023 року було створено спеціальну комісію з питань встановлення, демонтажу пам'ятних знаків, меморіальних та інформаційних дощок на території Броварської міської територіальної громади.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МЕМОРІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Меморіалізація російсько-української війни та створення меморіалу українських героїв є важливим етапом у формуванні національної пам'яті про героїв війни та події, які визначають сучасну історію України. Цей процес дає змогу не тільки вшанувати пам'ять полеглих героїв, а й сформуванню платформи для розповідання історій тих, хто пережив війну, зокрема ветеранів, що надасть можливість передавати ці історії наступним поколінням.

Специфіку напряму політики пам'яті визначають характерні риси та особливості. Характерними рисами є її іманентність політичній системі, включення в гуманітарну стратегію держави та орієнтованість на актуальні потреби й цінності суспільства. Особливістю цієї політики є інструментальність, що характеризує її не як самостійну сферу, а як таку, що доповнює та взаємодіє з іншими галузями публічного управління. Наприклад, актуалізація героїчних і трагічних образів минулого, формування цілісних стійких картин історії свого народу, формування почуття патріотизму та національної самосвідомості/ідентичності є одними з ключових завдань соціального, освітнього, культурного секторів державного управління. Вона також може бути як елементом політичного менеджменту (системне управління суспільно-політичними процесами), так і складовою політичного маркетингу (впровадження в практику певних настанов колективної свідомості задля завоювання та утримання контролю за ринком влади).

Залежно від поставлених завдань, меморіальна політика є вибірковою щодо спогадів, які актуалізуються, а також може справляти творчий чи руйнівний вплив. Багатогранний характер меморіальної політики визначає різноманітність

функцій, покладених на неї. Можна визначити такі функції: актуалізаційна, дидактична, інтеграційна, компрометуюча, консонансна, легітимаційна, мобілізуюча, ідентифікаційна, мотиваційна, орієнтуюча, регуляції, стабілізації, уніфікації. Ці завдання реалізують суб'єкти політики, серед яких можна виділити інституціоналізовані та неінституціоналізовані. До останніх належать суспільні рухи та окремі громадські діячі. Детальний перелік інституціоналізованих суб'єктів політики пам'яті за специфікою діяльності та підпорядкуванням наводить політолог О. Воляннюк, яка поділяє їх на урядові та недержавні. До урядових інституцій, що є суб'єктами формування суспільної пам'яті, належать: Міністерство освіти і науки; Міністерство культури і туризму; офіційна (урядова) преса; Український інститут національної пам'яті. Серед недержавних (неурядових) інститутів та громадських організацій дослідниця виділяє кілька груп: о Організації, створені безпосередніми учасниками подій, очевидцями, постраждалими. Вони є носіями трагічної пам'яті, тому, відповідно, їх мета – збереження та вшанування пам'яті про «травму». До таких організацій належать:

- спілки колишніх в'язнів концтаборів та репресованих;
- організації постраждалих та учасників воєнних дій;
- громадські формування етнічних меншин, що свого часу зазнали примусової депортації та вигнання з рідних земель;
- організації небайдужих до наслідків екологічних катастроф минулого.

Громадські об'єднання, що виступають за збереження та відновлення традицій, яких можна класифікувати як носіїв героїчної пам'яті. Їх ціль – збереження, повернення, відновлення минулих звичаїв, норм та моделей поведінки, устрою тощо. До них належать:

- організації військового характеру (козацькі формування, рицарські ордени тощо);
- організації суспільно-політичного характеру (комуністичні, монархічні, анархістські тощо);

- організації елітарного характеру (дворянські об'єднання);
- організації релігійно-етичного характеру.

Наукові та культурно-просвітні організації, мета яких – вивчення й популяризація знань про минуле: науково-дослідні організації; культурно-просвітницькі об'єднання; товариства, діяльність яких спрямована на збереження та відновлення історико-культурних пам'яток [25].

Також можна класифікувати громадські організації за ступенем пріоритетності політики пам'яті поряд з іншою діяльністю на ті, що: - спеціалізуються на даній роботі (або ж вона є основною для них); - займаються зазначеним видом діяльності поряд з іншими проектами; - час від часу беруть участь у реалізації завдань політики пам'яті [26].

Метою цих практик є формування й закріплення в суспільстві моделі історичної пам'яті та управління колективною історичною свідомістю задля реалізації завдань політичної системи. За допомогою історичної політики можуть реалізовуватися різноманітні інтереси: гармонійні та антагоністичні, прогресивні, консервативні та реакційні, постійні та тимчасові, стійкі та нестійкі, загальні та приватні [27, с. 101].

Похідними від мети та інтересів є завдання зазначених практик, що можуть реалізовуватися як складова політичного менеджменту, спрямованого на соціальні (загальні) пріоритети, чи політичного маркетингу, мета якого – завоювання влади (приватні інтереси). До першої групи належать такі завдання: формування національної ідентичності; уніфікація різних моделей пам'яті, зведення до несуперечності офіційного та неофіційного її рівнів; подолання конфліктних інтерпретацій у трактуванні минулого; згуртування зусиль членів тієї чи іншої спільноти, відстоювання і зміцнення їх громадських позицій; консолідація суспільства/нації, створення об'єднуючих символів; актуалізація суспільно-значущого досвіду минулого; демонстрація позитивних прикладів для наслідування; мобілізація населення до здійснення суспільних перетворень;

підтримка внутрішньої політичної стабільності; залучення індивіда до історичного досвіду спільноти. До другої групи можна віднести завдання, що прямо чи опосередковано стосуються політики пам'яті: здобуття, утримання або перерозподіл влади; дезінтеграція суспільства; легалізація політичних дій; компрометація ідеологічного суперника; демонстрація спадкоємності/послідовності суспільно-політичного розвитку (під час проведення агітації); формування ціннісних орієнтацій та установок у межах політичної сфери.

Механізми реалізації державної меморіальної політики такі: прийняття законів та указів, що регулюють характер, особливості церемоній і форми вшанування вагомих історичних подій, діячів, образів (нормативна база); розробка освітніх програм і підручників з урахуванням особливостей формування національної пам'яті (освіта); збереження існуючих, створення нових меморіальних об'єктів (місць пам'яті) та їх використання для актуалізації образів минулого (культурний ландшафт пам'яті); формування пантеону історичних героїв/мучеників (особи); запровадження календаря історичних свят (події); впровадження відповідних колективних традицій/ритуалів святкування (поведінка); наголошення на авторитетності, унікальності, достовірності, необхідності інформації про минуле, що поширюється, її джерел та засобів передачі, а також дій, які нею стимулюються (значимість).

Політолог О.Бойко наголошує на наявності двох рівнів колективної пам'яті: офіційного, що цілеспрямовано конструюється владою, та неофіційного, який формується стихійними суспільними процесами [28, с.98–100]. Тому, як було вище зазначено, подолання суперечностей між цими рівнями є одним з ключових завдань державної політики пам'яті. Можна запропонувати такі етапи його виконання: артикуляція політичних інтересів; формулювання офіційного рівня колективної пам'яті (створення гранднаративу), відповідного інтересам суспільнополітичного розвитку – нормативний аналіз; моніторинг початкового

стану неофіційного рівня соціальної пам'яті (наявного/існуючого стану масової свідомості) – позитивний аналіз; пошук ефективних механізмів управління історичною свідомістю (консолідація/наближення неофіційного та офіційного рівнів пам'яті); «пілотування» – апробація пропонованих механізмів на прикладі обмеженої цільової аудиторії для отримання практичних висновків щодо можливого поширення на рівні всього суспільства; реалізація механізмів пам'яті на масовому рівні; моніторинг кінцевого стану суспільної історичної свідомості; оцінка досягнутих результатів відповідно до первинних інтересів та формування нових цілей.

Як і будь-яка система, політика пам'яті базується на нормативних засадах, що визначають схеми, моделі та принципи відповідно до яких відбувається впровадження цих практик. До нормативних аспектів варто віднести: принципи впровадження, типи, моделі, тактики й стратегії реалізації даної політики.

Отже, політика пам'яті є невід'ємною складовою державної гуманітарної стратегії держави. В Україні суб'єктами політики пам'яті є як урядові структури, так і численні громадські формування. Типи неурядових об'єднань віддзеркалюють необхідні складові національної пам'яті, які слід враховувати в діяльності урядовим інститутам: трагічні сторінки минулого в балансі з героїчними образами, що підкріплено експертним науковим знанням. При цьому важливим моментом є узгодження завдань та консолідація зусиль офіційних та недержавних інститутів. Загальною метою політики пам'яті має стати формування єдиного меморіального поля та спільної ідентичності для української політичної нації: не конфліктність, а інклюзивність етнічних, регіональних, соціальних, релігійних, мовних, культурних ідентичностей та відповідних спільнот. А також протидія зовнішнім деструктивним інформаційним впливам. Саме прорахунки/недоліки в реалізації цієї мети стали однією з ключових причин системної кризи 2013–2014 р., і наступних років і проявилась як дисонанс між громадянською ідентичністю європейського зразка

західних і центральних областей України та регіональною ідентичністю радянського типу в Криму та на Донбасі.

Частково вирішили ситуацію прийняття низки Указів, пов'язаних з меморіалізацією сучасних подій: Указ Президента «Про День захисника України» (від 14 жовтня 2014 р.), який заміняє радянський «День захисника Вітчизни» 23 лютого; «Про День Гідності та Свободи» (від 13 листопада 2014 р.), що має відзначатися щороку 21 листопада на вшанування початку акцій протесту Помаранчевої революції та Євромайдану; 21 листопада 2014 р., в річницю початку Євромайдану, під тиском громадськості Президент підписав указ про присвоєння Небесній Сотні звання Героїв України; Указ «Про вшанування подвигу учасників Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні» (від 11 лютого 2015 р.), згідно з яким 20 лютого проголошується Днем Героїв Небесної Сотні; «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої Світової війни» (від 24 березня 2015 р.). Започаткування іншого напрямку сучасної української політики пам'яті також пов'язане з Революцією Гідності. Так, ініціативою, що майже цілком йшла від населення, став ленінопад – стихійна хвиля демонтажу, повалення та пошкодження пам'ятників постатям компартії СРСР. Характерно й показово, що найбільше таких акцій відбулося в Центральній Україні. Адже перша хвиля знесення пам'ятників радянському минулому в Західній Україні відбулася ще під кінець перебудови. Натомість східні області й Крим залишились найбільш реакційними.

УІНП на початку 2014 р. започатковує проект «Усна історія Майдану» – збирання свідчень учасників та очевидців подій і запис відеоінтерв'ю. У 2014 р. Інституту було повернено статус центрального органу державної влади, крім того, змінилось керівництво установи. Внаслідок цього саме УІНП стає основним модератором другого напрямку державної меморіальної стратегії – перегляду радянського минулого для України. У цьому український інститут намагається

скопіювати/повторити досвід декомунізації, здійснений аналогічними установами країн Центрально-Східної Європи. Причому, в Україні активна антирадянська позиція стає як предметом для захоплення, так і причиною конструктивної критики роботи Інституту з боку поміркованих інтелектуальних кіл.

Отже, після Революції Гідності відбулась інтенсифікація національно орієнтованої політики пам'яті – як альтернатива прорадянським ініціативам в період президентства В. Януковича та реакція на російську пропаганду ідеї «руського мира». Двома магістральними векторами формування моделі національної пам'яті стали, по-перше, заходи вшанування героїв Небесної Сотні й АТО, по-друге, ініціативи проведення декомунізації. Зокрема, Небесна Сотня та учасники АТО є основою формування нового пантеону національних героїв, який долає регіональні й етнічні кордони, тому є спільним для всієї країни. Характерно й показово, що їх вшанування відбувається головним чином як суспільна ініціатива і вже потім – як ініціатива влади. Декомунізація ж стала закономірним наслідком європеїзації країни та відходу від комуністичного минулого. Її проведення стало можливим саме після Революції Гідності, оскільки в цей час співпали запити активної частини громадськості та новообраної політичної еліти. Пропоновану у відповідних законах модель декомунізації можна узагальнено представити як вибір європейського шляху розвитку замість радянського, внаслідок чого – засудження й заборона пропаганди комуністичної спадщини на користь реабілітації та героїзації національного нарративу, чому, в свою чергу, має сприяти відкриття архівів радянських спецслужб.

Меморіалізація покликана зберегти пам'ять про важливі події минулого, аби згуртувати сучасників довкола неї та сформувати спільне сприйняття минулого. Зазвичай підходи такої пам'яті, які домінують і нині, фокусуються на одній стороні конфлікту або ж на певній "бінарній опозиції": "свої – чужі", "жертви – злочинці", "герої – вороги". Загиблі подаються емпатійно як

національні герої, мученики або жертви. При цьому знеособлюється їх індивідуальність і реальні історії приглушуються, а їх кривдники, вороги та злочинці дегуманізуються. За такого підходу жертвність і смерть усіляко виправдовуються та героїзуються, а складні питання не порушуються ані в політичному, ані в публічному дискурсі.

Висновки до розділу 3

1. Меморіалізація російсько-української війни та створення меморіалу українських героїв є важливим етапом у формуванні національної пам'яті про героїв війни та події, які визначають сучасну історію України. Цей процес дає змогу не тільки вшанувати пам'ять полеглих героїв, а й сформувати платформу для розповідання історій тих, хто пережив війну, зокрема ветеранів, що надасть можливість передавати ці історії наступним поколінням.

2. Радикальні зміни в державній політиці пам'яті відбулися з часу початку військового конфлікту росії та України. У сучасній ситуації, в умовах російсько-української неоголошеної війни, інформаційна складова цього протистояння набуває особливого, непересічного значення. російське медіа-обґрунтування своєї військової агресії щодо України було та й залишається важливою ланкою в інформаційному протистоянні з Україною та вибудовуванні москвою свого власного варіанта стратегічного нарративу та його представлення насамперед у зарубіжних ЗМІ, які так чи інакше позиціонують себе як проросійськи налаштовані.

3. Політика пам'яті – це політика держави, міжнародних організацій, політичних партій, громадських об'єднань і рухів, окремих політичних лідерів та громадських діячів у сфері конструювання спільних уявлень та оцінок минулого, метою політики пам'яті є формування єдиного меморіального поля та спільної ідентичності політичної нації, а також протидія зовнішнім деструктивним інформаційним впливам.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Підсумовуючи результати дослідження відповідно до поставленої мети та завдань, слід зробити наступні висновки:

1. Дослідженням становлено, що меморіальна політика – складова системної і послідовної державної політики в ділянці формування історичної та національної пам'яті. Політика пам'яті – дійсний простір творення нових політичних відносин на основі трактування та репрезентації суспільного минулого; складна взаємодія ряду суб'єктів, націлена на підтримку або перегляд окремих елементів суспільної пам'яті; сукупність дій, покликаних до погодження та взаємного прийняття різних інтересів у сфері інтерпретації минулого.

2. З'ясовано, що політика пам'яті є невід'ємною складовою гуманітарного розвитку держави. Вона проникає в усі сфери людського життя, репрезентуючи не лише події минулого, але й конструюючи сьогодення і майбутнє. Метою політики пам'яті є формування єдиного меморіального поля та спільної ідентичності політичної нації, а також протидія зовнішнім деструктивним інформаційним впливам

3. Виокремлено інклюзивну модель політики пам'яті. Інклюзивна модель політики пам'яті, відповідно до якої різні соціальні групи, інститути громадянського суспільства та окремі громадяни мають право бути включеними/залученими до процесів підготовки рішень у сфері політики пам'яті, є ефективною для українського суспільства. Мова йде про репрезентацію у публічному просторі та включеність у публічну дискусію історії та пам'яті різних, зокрема, етнічних груп та меншин, що проживають або проживали на території України.

4. Розглядаючи політику пам'яті з позицій спільного загальногромадянського інтересу визначимо її як різновид активності держави в публічній сфері, що спрямована на підтримання у суспільстві осмисленого

бачення відносин у ланцюгу «минуле – сучасне – майбутнє», збалансованого ставлення до традицій та інновацій, розуміння важливості охорони культурної спадщини. Політика пам'яті завжди спрямована на створення «потрібного» синтезу теперішнього з минулим.

5. Український інститут національної пам'яті є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра культури і який реалізує державну політику в сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу. Друкована продукція Інституту поширюється на безоплатній основі у відповідь на обґрунтовані запити. Тож упродовж року опрацьовано та оформлено понад 300 запитів про надання видань. Навчальним закладам, культурним та громадським організаціям передано понад 13 тисяч примірників.

6. Управління культури Броварської міської ради в межах реалізації заходів державної політики пам'яті проводило роботи щодо упорядкування пам'ятників радянським подіям та воїнам. Так рішенням виконавчого комітету у лютому 2023 року було створено спеціальну комісію з питань встановлення, демонтажу пам'ятних знаків, меморіальних та інформаційних дощок на території Броварської міської територіальної громади.

7. Меморіалізація російсько-української війни та створення меморіалу українських героїв є важливим етапом у формуванні національної пам'яті про героїв війни та події, які визначають сучасну історію України. Цей процес дає змогу не тільки вшанувати пам'ять полеглих героїв, а й сформувати платформу для розповідання історій тих, хто пережив війну, зокрема ветеранів, що надасть можливість передавати ці історії наступним поколінням.

8. Радикальні зміни в державній політиці пам'яті відбулися з часу початку військового конфлікту росії та України. У сучасній ситуації, в умовах російсько-української неоголошеної війни, інформаційна складова цього протистояння набуває особливого, непересічного значення. російське медіа-обґрунтування

своєї військової агресії щодо України було та й залишається важливою ланкою в інформаційному протистоянні з Україною та вибудовуванні москвою свого власного варіанта стратегічного наративу та його представлення насамперед у зарубіжних ЗМІ, які так чи інакше позиціонують себе як проросійськи налаштовані.

9. Пам'ять про наших героїв багато значить для повноцінного розвитку незалежної української держави. На цій пам'яті будуватимуть принципи свободи, честі й гідності. Це також спосіб розповідати нашу історію світові, бо відвідування військових кладовищ часто вносять у візити іноземних делегацій. Тож їх створення — питання стратегічне та про якість, оскільки кладовище залишається у місті назавжди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутко С. Меморіальна політика. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. Кер. авт. кол. А. М. Киридон. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. С. 220–221.
2. Волянюк О. Політика пам'яті. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. Кер. авт. кол. А.М.Киридон. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети». 2013. . С. 325–329.
3. Веденєєв Д. Політика пам'яті в Україні державна. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. Кер. авт. кол. А. М. Киридон. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. С. 329–333.
4. Pawelec T. Rewolucja w pamięci historycznej. *Porównawcze studia nad praktykami manipulacji zbiorową pamięcią Polaków w czasach stalinowskich*. Kraków :Universitas, 2012. 302 s.
5. Cichocki M. A Czas silnych tożsamości. Polityka historyczna. Historycy – politycy – prasa. Warszawa, 2005. S. 42.
6. Волянюк О. Я. Суспільна пам'ять як вимір політичного розвитку (методична розробка до лекції). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 10. С. 116.
7. Kurtyka J. Polska polityka historyczna. *Biuletyn Instytutu pamięci narodowej*. 2006. № 5 (64). 2006. S. 13.
8. Dariusz G. Po co nam polityka historyczna. *Gazeta Wyborcza*. 30 września 2005.
9. Pastusiak L. Czym jest dziś patriotyzm. *Mysł Socjaldemokratyczna*. 2006. № 1–2. S. 57-58.
10. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
11. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів / кер. авт. кол. А. М. Киридон. Київ : ДП« НВЦ «Пріоритети», 2013. 436 с.

12. Кривошея В. Моделі пам'яті і державна політика пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2011. Вип. 1. С. 26-37.

13. Яких змін зазнала політика історичної пам'яті? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30502604.html> (дата звернення: 17.05.2025).

14. Троян С. С. Українсько-польські відносини: архітектоніка соціальної пам'яті. *Література та культура Полісся*. 2011. Вип. 64: Сучасні теоретико-методологічні дослідження соціальної історії і культури Полісся та України. С. 303-312.

15. Офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті. URL: <http://www.memory.gov.ua/ua/> (дата звернення: 18.04.2025).

16. Про затвердження Положення про Український інститут національної пам'яті : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2011 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74-2011-%D0%BF> (дата звернення: 18.04.2025).

17. Федорів Х. І. Вплив Українського інституту національної пам'яті на формування історичної пам'яті. *Актуальні проблеми сучасної політики*. Рівне : РДГУ, 2013. С. 37-39.

18. Управління культури Броварської міської ради. URL: <https://brovary-rada.gov.ua/upravlinnia-mistom/vykonavchi-orhany/upravlinnia-kultury-simi-ta-molodi> (дата звернення: 17.04.2025).

19. Волянчук О. Я. Суспільна пам'ять і політика: Мистецтво можливого. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. 172 с.

20. Опалько Ю. В. Взаємодія громадських організацій з органами державної влади у реалізації державної політики пам'яті. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 3. С. 42-49.

21. Волянчук О. До визначення поняття політики пам'яті в сучасній політології. *Нова парадигма*. 2009. Вип. 87. С. 120-128.

22. Необхідно формувати відповідальну культуру пам'яті. URL: <https://suspihne.media/culture/858755-neobhidno-formuvati-vidpovidalnu-kulturu-pamati-anton-drobovic-pro-stvorennna-memorialiv-v-ukraini/> (дата звернення: 17.04.2025).

23. Рекомендації для місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій щодо заходів, пов'язаних зі збереженням та вшануванням пам'яті учасників, жертв та подій Російсько-української війни. URL: https://www.rv.gov.ua/storage/app/sites/11/2024/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf (дата звернення: 17.04.2025).

24. Як війна змінює традиції поховання: нова військово-меморіальна культура в Україні. URL: <https://nakypilo.ua/teksty/yak-viina-zminiuiie-tradytsii-pokhovannia-memorialna-kultura/> (дата звернення: 17.05.2025).

25. Бабка В. Л. Міжетнічні відносини та державна політика пам'яті в Україні. *Мультикультуралізм як соціально-правове явище: виклики глобалізованого світу* / за заг. ред. А. М. Подоляки. Київ : ТОВ «Арт-технологія», 2015. С. 203-215.

26. Бабка В. Л. Політика пам'яті в перші роки незалежності України. *Гілея*. 2016. Вип. 110. С. 360-364.

27. Виклики і перспективи політики пам'яті. URL: <https://dif.org.ua/article/vikliki-i-perspektivi-politiki-pamyati> (дата звернення: 11.04.2025).

28. Бойко О.Д. Колективна пам'ять: природа, суть, структура. *Національна та історична пам'ять*. 2012. Вип. 3. С. 93–105.